

Účetní závěrka konsolidačních podnikových celků

Milan R. Paták¹

Abstrakt

Článek pojednává o významu a cílech finanční analýzy v procesu konsolidace podnikových celků, zabývá se působícími vlivy, postupy na bázi IFRS a tvorbou těchto celků, včetně metod a směrnic k přípravě konsolidované účetní závěrky. Taktéž uvádí příslušné předepsané aspekty a vazby.

Klíčová slova

Finanční analýza, podnik, konsolidace, účetní závěrka, konsolidační celek, vlivy a metody.

1 Úvod

Úkolem finanční analýzy je především podat ucelený finanční ekonomický obraz o specifikovaném podniku, hlavně má minimalizovat rizika plynoucí z rozhodování v turbulentní době čili v podmínkách nejistoty i zajišťovat zpětnou vazbu mezi předpokládaným efektem rozhodnutím a skutečností. Výstupy účetnictví coby finanční výkazy však neposkytují dostačující celkový pohled na účetní jednotku obzvláště proto, že se jedná o statické výsledky sestavované k určitému rozhodnému okamžiku a nelze z nich tak komplexně usuzovat na vývoj během sledovaného období, na slabá místa, resp. na nedostatky vycházející z interakce mezi podnikem a ostatními faktory působícími ve vnějším prostředí (na trhu). Běžné účetnictví individuálního podniku a jeho účetní závěrka mohou být zavádějícím zdrojem dat pro finanční analýzu nejen pro svou statickost, nýbrž zkoumaný podnik může příkladně být součástí struktury holdingové společnosti, tedy komponentou skupiny, jež je majetkově, event. personálně propojena. Pokud podnikání probíhá nezávisle na dalších členech, lze očekávat, že jeho účetní závěrka není výrazně ovlivněna činností a výsledky druhých subjektů. Ovšem dochází-li uvnitř holdingu k těsným vztahům a spolupráci, např. většina vstupů se získává od jiných členů, valná část tržeb je realizována v rámci tohoto uspořádání, pak je potřebné při rozboru se zabývat též influencemi skupiny na danou účetní jednotku – podnik a jeho hospodaření.

2 Význam konsolidované účetní závěrky

S rozvojem podnikání a finančního trhu vzniká v české ekonomice množství nejrůznějších kapitálových propojení, individuální účetní závěrka sestavená pouze za jeden podnik až do roku 2002, kdy proběhla rozsáhlá novelizace účetnictví, nezachycovala reálnou hodnotu finanční investice evidovanou v jeho účtech². Dosud bylo možné na bázi legislativních předpisů maximálně postihnout přechodné snížení hodnoty finanční investice pomocí tvorby opravné položky. Poté lze při oceňování finančních investic zakládajících majoritní vliv (vlastnický podíl větší nežli 50%) či podstatný vliv (20% a více) uplatňovat metodu ekvivalence (metodu protihodnoty). Při tomto způsobu se pořizovací hodnota upravuje na hodnotu odpovídající míře účasti účtovaného podniku na vlastním kapitálu společnosti, v níž

¹ Ing. Milan R. Paták, CSc., Ústav ekonomiky a řízení chemického a potravinářského průmyslu, VŠCHT v Praze, Technická 5, 166 28 Praha 6, Milan.Patak@vscht.cz

² Novela zákona č. 563/1991 Sb. o účetnictví.

má tento podnik majetkovou účast. Avšak oba tyto aplikované postupy vykazují jistou míru nepřesnosti, příp. zkreslení. Při uplatnění **korekce** pořizovací hodnoty **opravnou položkou** se dá postihnout toliko přechodné snížení hodnoty finanční investice. Takže za předpokladu současné hodnoty vyšší než byla hodnota pořizovací, nejde tento způsob využít. **Metoda ekvivalence** sice tento problém odstraňuje – podniku je povoleno finanční investici přeceňovat i směrem nahoru, čímž se na první pohled docílí věrného zobrazení dané investice v účetnictví, nicméně tato metoda skrývá jedno podstatné úskalí, ne hned patrné. Investice je přeceňovaná jako podíl na vlastním kapitálu, jenže vlastní kapitál holdingové společnosti nemusí vždy reprezentovat reálnou hodnotu, neboť je kupříkladu ovlivněn velikostí položek, jež u nás není dovoleno přeceňovat – dlouhodobý majetek, který se eviduje v historických cenách, závazky apod.

Během vyhledání nástrojů umožňujících daleko hlubší hodnocení podniků držících tyto investice a shromažďování výraznějšího množství údajů k těmto hodnocením, se došlo k implementaci metod sestavení konsolidované účetní závěrky užívané v zahraničí i do účtování našich podniků. Tato závěrka má tedy vlastníkům a dalším uživatelům (investoři, věřitelé aj.) podat informace o finančním majetku, zejména globální pohled na veškerý majetek skupiny a na výnosnost kapitálu. Konsolidovanou účetní závěrkou se zabývají § 22 a § 23 zákona o účetnictví, jež ukládají povinnost konstruovat takovou závěrku těm obchodním společnostem, které jsou buď **řídící osobou** (podrobuje jednu nebo více osob jednotnému řízení – holding), **ovládající osobou** (fakticky nebo právně přímo či nepřímo působí na řízení nebo provozování podniku jiné osoby a není-li prokázáno jinak, považuje se za ně disponent alespoň 40% hlasovacích práv na ovládaném subjektu), event. **osobou jinde vykonávající podstatný vliv** (má nejméně 20%ní majetkovou účast)³. Podnik, který byl identifikován coby jedna ze zmiňovaných osob a byl zařazen do konsolidačního celku, je zákonně povinen podrobit se sestavení konsolidované účetní závěrky a stává se konsolidovanou účetní jednotkou. Dalším zpřesněním je, že podniky konsolidačního celku v úhrnu svých individuálních účetních závěrek dosáhly nebo překročily dvě ze tří kritérií, a to:

- souhrn rozvah představuje více než 350 mil. Kč,
- čistý obrat je větší 700 mil. Kč,
- průměrný přepočtený počet zaměstnanců překračuje 250 lidí.

K sestavení konsolidované účetní závěrky je povoleno kromě českých právních předpisů uplatňovat i mezinárodní standardy finančního výkaznictví (IFRS) či jiné mezinárodně uznávané účetní principy⁴. Samozřejmě nakonec je ověřována auditorem.

3 Vytváření konsolidačního celku

Určení konsolidačního celku výrazně ovlivňuje celý další proces konsolidace, je-li učiněna chyba již při tvorbě tohoto celku, poté ani sebelepší a pečlivější provedení následných operací nemůže vést ke správnému výsledku.

Konsolidující společnost tvoří dohromady se společnostmi jí řízenými nebo ovládanými základ konsolidačního celku. Do takto vytvořeného celku se zahrnou společnosti pod podstatným vlivem konsolidující jednotky. Avšak toto vymezení generovalo některé problémy. Dle určitých výkladů lze dovodit, že společnosti, které nevykonávají v žádném podniku rozhodující nebo společný vliv, ale pouze podstatný, nemusejí konsolidovat přesto, že splní výše uvedené parametry pro povinnou konsolidaci. Na bázi této definice se nedá

³ § 66a zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník.

⁴ K sestavení konsolidované účetní závěrky musejí mezinárodní standardy zcela bezpodmínečně užívat konsolidující účetní jednotky emitující cenné papíry registrované na regulovaném trhu cenných papírů v členských státech EU (§ 23a zákona č. 563/1991 Sb. o účetnictví).

údajně vytvořit základ konsolidačního celku pouze z mateřské společnosti a společností zahrnovaných do konsolidace ekvivalenční metodou. Toto vysvětlení koresponduje se zněním mezinárodního účetního standardu č. 27 (IAS 27 – Konsolidovaná účetní závěrka a investice do dceřiným podniků), který do konsolidačního celku zahrnuje pouze dceřinné (ovládané) podniky. Nicméně §22 zákona o účetnictví ve znění k 31.12.2003 říká, že povinnost sestavit konsolidovanou účetní závěrku má účetní jednotka, která je buď řídicí osobou, ovládající osobou nebo v jiné účetní jednotce vykonává jen podstatný vliv. Ve shodě s tímto ustanovením je tudíž možný jediný závěr a sice, že společnost, která má pouze přidružené podniky musí konsolidovat na rozdíl od IFRS. Tato značná odchylka v postupech byla odstraněna až novelou zákona o účetnictví platnou od 1.1.2004, kde je zúžena povinnost konsolidace pouze pro společnosti, které jsou řídicí nebo ovládající osobou.

Předpokladem tedy je, že konsolidační celek tvoří jak dceřinné, tak přidružené společnosti spolu se společností mateřskou. Do konsolidačního celku není zapotřebí zahrnovat všechny podniky, v nichž byl mateřskou společností vykonáván ovládající, společný nebo podstatný vliv. Česká legislativní úprava dovoluje vyloučit z konsolidace následující podnikatelské subjekty:

- společnosti jejichž podíl na konsolidačním celku není významný – posuzuje se z hlediska úhrnu rozvahy, vlastního kapitálu a čistého ročního obrátu a s ohledem na pracnost a náročnosti konsolidace, to je poměrně výhodné. Nevylučují se účetní jednotky, které souhrnně význačně působí na konsolidaci, což je pojistka oproti zneužití a zkreslení vypovídací schopnosti závěrky,
- společnosti, ve kterých není možné dlouhodobě uvedený vliv uplatňovat, přestože jim teoreticky přináležejí v souladu s majetkovou účastí – logické a nutné ustanovení, jelikož „matka“ nemá ani nástroje k prosazení svých požadavků na podklady nezbytné k tvorbě konsolidace,
- společnosti, jejichž akcie byly pořízeny výhradně za účelem obchodování – akvizice nebyla uskutečněna k ovládnutí podniku a zhodnocení investice v delším časovém horizontu, čemuž může odpovídat i kupní cena sestavená pro dosažení okamžitého zisku z prodeje a mohla by se tak opět měnit vypovídací síla závěrky,
- společnosti, jež vykonávají výjimečně odlišnou činnost – zahrnutím do celku by došlo k porušení věrného a poctivého obrazu dané závěrky, nicméně informace o těchto účetních jednotkách se podrobně uvádějí v příloze k závěrečné.

Mateřská společnost je osvobozena od povinnosti sestavit konsolidovanou účetní závěrku přesto, že splňuje konsolidační celek parametry uvedené v subkapitole.2. jenom v případě, že je současně ovládanou osobou zahrnutou do konsolidačního celku jiné účetní jednotky nebo zahraniční osoby, pokud tato však pro sestavení konsolidované závěrky použila zákon o českém účetnictví či mezinárodní účetní standardy. Takže zařazení do celku, konsolidujícího podle národních účetních standardů, které nejsou v souladu s naší legislativou nebo IFRS, nezbavuje mateřskou společnost povinnosti zde v Česku konsolidovat. Naproti tomu standard IFRS č. 27 (Konsolidovaná účetní závěrka a investice do dceřiných podniků) nabízí pro vyloučení společností z konsolidace méně možností. Respektive české legislativní předpisy, jakkoliv se přibližují mezinárodním předpisům, povolují vyloučení společností v daleko širším měřítku, a to zřejmě z toho důvodu, že podnikatelské prostředí nelze dosud považovat za dostatečně stabilní a „usazené“. Tento standard doporučuje vyřazení společností pouze ve dvou případech. Dceřinný podnik má být vyjmut tehdy, kdy ovládnutí je míněno jako dočasné, neboť dceřinný podnik je nabyt a držen výlučně s výhledem jeho pozbytí v blízké budoucnosti a nebo pokud dceřinný podnik operuje za dlouhodobých přísných omezení, která značně snižují jeho schopnost převádět prostředky mateřskému podniku.

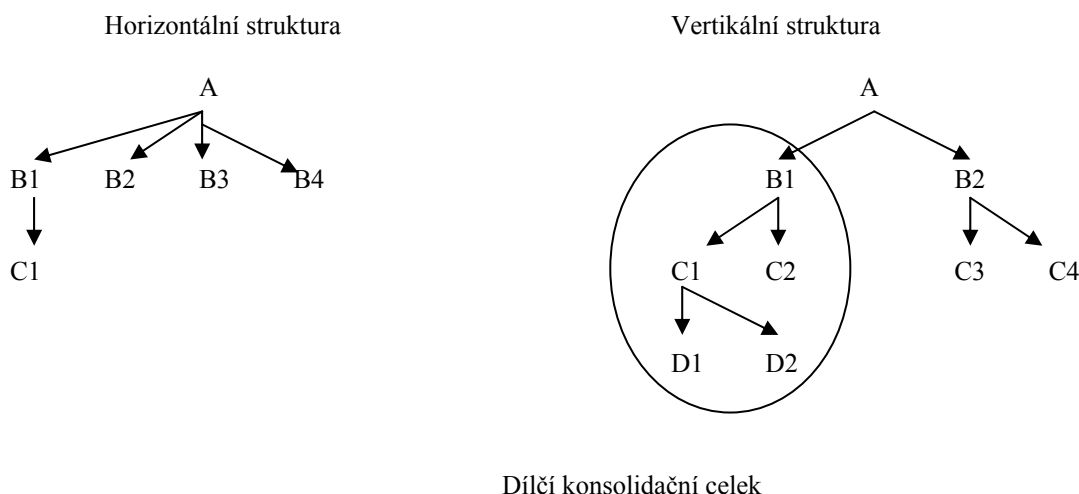
Standard nenabízí vyloučení dceřinného podniku v případě, že jeho vliv na konsolidační celek není významný a vyčlenění za situace odlišné činnosti výslovně nedoporučuje. Naopak tvrdí, že zahrnutím takového podniku do konsolidace a uvedením dodatečných informací v příloze ke konsolidované závěrce⁵ dojde ke zhodnocení informací poskytovaných uživateli konsolidované účetní závěrky.

4 Způsoby konsolidace

Česká finanční a účetní teorie rozeznává a praxe aplikuje dvě metody konsolidace. Jedná se jednak o **metodu přímé konsolidace** a **metodu konsolidace „postupné“**. Při užití přímé konsolidace jsou všechny účetní jednotky zařazené do konsolidačního celku a konsolidace probíhá najednou, bezprostředně z individuálních účetních závěrek. Metoda postupné konsolidace, resp. konsolidace po jednotlivých úrovních znamená, že se sestavují konsolidované účetní závěrky za nižší, dílčí konsolidační stupně, které pak vstupují do konsolidovaných závěrek vyšších konsolidačních celků.

Volba metody může záviset jednak na struktuře a velikosti konsolidačního celku nebo například i na časových a kapacitních možnostech mateřské společnosti. Jedná-li se o velký konsolidační celek, jenž je rozsáhlý spíše vertikálně než horizontálně, padne volba spíše na metodu postupné konsolidace (viz obrázek 1).

Obr.č. 1: Typy konsolidačních celků

Zvolený způsob konsolidace musí pak konsolidující účetní jednotka uplatňovat trvale a důsledně u podniků tvořících konsolidační celek. Volba metody ovlivní jistými účinky finální výstup, tedy konsolidovaná účetní závěrka sestavená přímou metodou bude zřejmě dávat odlišné výsledky proti metodě postupné konsolidace. Přesto se nedá tvrdit tvrdit, že jedna z metod je lepší nežli druhá.

5 Směrnice a konsolidační tabulky

Konsolidační celek je stanoven, mateřská společnost je nyní povinna s dostatečným časovým předstihem informovat podniky o skutečnosti, že byly začleněny do konsolidačního celku a současně jim sdělí informace o vymezení tohoto celku. Konsolidované účetní

⁵ Standard IFRS č. 27, článek 14.

jednotky musejí poskytnout mateřské společnosti účetní závěrku a veškeré další dokumenty potřebné pro sestavení konsolidované účetní závěrky.

Pro bližší informaci o metodě a způsobu konsolidace se doporučuje mateřským společnostem sestavit směrnici pro sestavení konsolidované účetní závěrky. Tato směrnice obecně informuje konsolidované podniky, resp. uživatele konsolidované účetní závěrky o následujících faktorech:

- určuje okamžik, k němuž je závěrka sestavována a období, za nějž je sestavována – dílčí podniky své vlastní účetní závěrky uzavírají v zásadě ke stejnému okamžiku, resp. neměly by předcházet rozvahový den konsolidované účetní závěrky více jak o tři měsíce (u podnikatelských subjektů provozující pojištění anebo zajištění tj. až šest měsíců). Délka účetního období je rovněž stejná v situaci porušení některých uváděných podmínek (např. prodloužení účetního období, jelikož nedošlo k zápisu fúze konsolidujících jednotek) bývá vytvářena mezitimní účetní závěrka k rozvahovému dni konsolidace,
- vytyčuje způsob stanovení konsolidačního celku a zvolený postup konsolidace, poskytované podklady a jiné povinnosti, včetně měny, v níž bude konsolidace počítána (při zatřídění zahraniční společnosti, obvykle v národní měně mateřských společností s převodem jednotlivých závěrek kurzem v rozvahový den).

Tato směrnice by dále měla stanovovat způsob stanovení konsolidačního celku a zvolenou metodu konsolidace. Dále uvádí veškeré povinnosti konsolidovaných účetních jednotek, zejména definuje podklady, které jsou účetní jednotky povinné poskytnout mateřské společnosti. Ve směrnici je také vhodné určit měnu, ve které bude konsolidace počítána, což je důležité zejména v případě, že jsou do konsolidace zatříděny i zahraniční společnosti. Konsolidace se obvykle sestavuje v národní měně mateřské společnosti a účetní závěrky jednotlivých zahraničních společností se na tuto metodu převádějí kurzem k rozvahovému dni, tedy v České republice se použije platný kurz vyhlášený Českou národní bankou k rozvahovému dni konsolidace.

Tato směrnice tedy rámcově vymezuje konsolidační pravidla skupiny společností, nicméně pro správné zařazení jednotlivých účetních závěrek do konsolidace je třeba zajistit, aby byly všechny individuální účetní závěrky za konsolidované společnosti sestaveny na stejné bázi tudíž, aby ve všech zásadních ohledech respektovaly jednotné metody účtování a vykazování. Tento problém většinou mateřské společnosti řeší sestavením jednotných pravidel účtování, které potom respektují všechny podniky konsolidačního celku. Pravidla by měla upravovat zejména metody oceňování majetku a zásob, odpisování majetku, stanovení opravných položek a rezerv apod. Případně odchylky, by měly být posouzeny z hlediska významnosti a případně převedeny na stejný základ.

V další fázi celého procesu mateřská společnost navrhne a předá podnikům zařazeným do konsolidačního celku konsolidační postupy a konsolidační tabulky. Konsolidační postupy spolu s tabulkami slouží jako zdroj dat pro konsolidační úpravy a mohou dle zákona o účetnictví vypadat následovně, jedná se o jedno z mnoha alternativních řešení.

Konsolidační tabulky jako soubor aplikace Excel obsahuje 7 listů. První list představuje výkazy v plném rozsahu (rozvahu a výsledovku) v členění dle vyhlášky 500/2002 Sb. Společnosti vyplní jednotlivé řádky výkazů, přičemž součtové řádky jsou naplněny pomocí vzorců. Tento list také obsahuje varovné hlášky, reagující na některé kontrolní vazby, např. shoda výsledku hospodaření v rozvaze a ve výkazu zisku a ztráty a je „zamčen“. Účetní jednotka má povolen přístup pouze do řádků, které vyplňuje. Jedná se o opatření bránící jakékoliv úpravě formátu výkazů (vkládání řádků, sloupců apod.) a změně předdefinovaných vzorců. Toto opatření je nutné, neboť tyto výkazy se v rámci konsolidace dále automaticky zpracovávají a jakýkoliv zásah do dané struktury by měl za následek chybné zpracování. Stejným způsobem je koncipován i následující list, který zobrazuje cash flow a opět

obsahující kontrolní vztahy na výkazy (např. výši výsledku hospodaření, stavu peněžních prostředků apod.).

Následující list sumarizuje vzájemné vztahy a operace, které za určené účetní období proběhly mezi společnostmi (podniky) ve skupině. Tento list je hlavním zdrojem informací a dat pro provedení konsolidačních úprav, a proto byl koncipován tak, aby obsahoval veškerá potřebná data. Údaje musejí být bezpodmínečně mezi jednotlivými společnostmi odsouhlaseny, nejlépe písemně. V této mnou navrhované metodě jsou tyto tabulky ještě křížově porovnány, čímž jsou zjištěny jednotlivé rozdíly, které je pak třeba dle významnosti prověřit a vysvětlit.

Parciální deskripce příslušných tabulek zdůvodňuje a vysvětluje jejich využití:

a) vzájemné kapitálové vklady a půjčky - v této tabulce vyplní konsolidovaná účetní jednotka všechny podíly na základním kapitálu společností ve skupině, pokud nejsou určeny pouze k obchodování. Uvede pořizovací cenu podílu z příslušného účtu dlouhodobého finančního majetku, výši procentního podílu na základním kapitálu a nominální hodnotu podílu, resp. vkladu. Obdobně uvede společnost výši půjček ve skupině na řádku příslušné společnosti. Tabulka slouží k určení hodnoty jednotlivých kapitálových vazeb mezi společnostmi konsolidačního celku, k určení jejich účetní hodnoty a způsobu zaúčtování.

Souvisí s ní i další tabulka „Opravné položky, resp. přecenění k vzájemným kapitálovým vkladům a půjčkám“, která zobrazuje hodnotu a vývoj opravné položky k finančním investicím, resp. přecenění k jednotlivým finančním investicím.

b) zásoby – k vzájemnému obchodu se zásobami se ve skupině váží tabulky „Nakoupené zásoby v rámci skupiny“, kam každý podnik sumačně uvede stav zásob k 1. 1. a 31. 12. nakoupených od ostatních podniků ve skupině, a sice v pořizovacích cenách a členění na materiál a zboží, včetně případných opravných položek a celkových obrátů zásob od celé společnosti a „Prodané zásoby a materiál v rámci skupiny“, kde se souborně zachytí prodej zásob diferencovaný na materiál, výrobky a zboží, společně s tržbami a jejich nákupní cenou (materiál, zboží), popř. náklady (výrobky, polotovary).

c) vzájemné vztahy - tabulky „Krátkodobé pohledávky“, „Dlouhodobé pohledávky“, „Závazky“ a „Časové rozlišení“ slouží ve skupině k odsouhlasení zůstatků vzájemných vztahů (pohledávek a závazků) k rozvahovému dni.

d) vzájemné transakce v provozní činnosti - tyto tabulky sumarizují transakce provedené v daném účetním období mezi společnostmi konsolidačního celku, resp. náklady a výnosy, které tyto transakce reprezentují. Jedná se o tabulky „Náklady provozní“ a „Výnosy z finanční činnosti“. Tabulky „Finanční operace 2 (pořízené cenné papíry a podíly pořízené)“ a „Finanční operace 3“ slouží pro zobrazení transakcí souvisejících s nákupem cenných papírů a podílů od společností konsolidačního celku.

f) transakce s pohledávkami - tyto tabulky doplňují výše uvedené transakce o operace s nákupem a prodejem pohledávek a dále mapují vývoj opravných položek k pohledávkám za podniky konsolidačního celku. Jde o tabulky „Postoupené pohledávky“, „Pohledávky získané postoupením za jinou než nominální hodnotu“ a „Opravné položky ke krátkodobým pohledávkám“.

g) dlouhodobý majetek – pro úplný výčet možných transakcí je nutné ještě podchytit vzájemné nákupy a prodeje dlouhodobého hmotného a nehmotného majetku. Vzhledem k tomu, že se jedná o specifický druh operací a vyloučení dopadu těchto transakcí je poměrně složité a náročné na informace, je těmto transakcím věnován samostatný list souboru.

Tabulky jsou znovu rozděleny podle typu operace na nákup a prodej majetku, je uvedena specifikace jednotlivého druhu majetku, např. pořizovací cena, metoda odepisování apod., které je pak možné křížově porovnat buď z původními parametry u prodávajícího, nebo naopak s parametry novými u kupujícího. Z těchto tabulek lze udělat sumář veškerého

prodaného majetku ve skupině za dané období, který pak slouží k modelování vývoje majetku v následujících letech.

Navazující soubor tabulek slouží coby zdroj informací pro sestavení přílohy ke konsolidované účetní závěrce. Obsahují údaje za jednotlivé společnosti, jejichž agregací dojde k naplnění významných položek přílohy, jako například přehled finančního majetku, rozpis osobních nákladů, časová skladba, věková struktura pohledávek a závazků, přehled závazků neuvedených v rozvaze atd.

Konsolidační tabulky zároveň obsahují vzor výkazů ve zkráceném rozsahu, které vyplní účetní jednotka za své dceřiné společnosti, jež byly vyloučeny z konsolidace a nakonec je začleněn list doplňující informací, které jsou důležité pro posouzení v rámci konsolidované účetní závěrky a nebylo je možné uvést jinde.

6 Závěr

Z výše uvedených poznatků je zcela zřejmé, že finanční analýza dává ucelený obraz o daném podniku a zmenšuje tak riziko, jež vychází z manažerských rozhodovacích procesů, včetně zásadní vlastnosti, kterou je zpětná vazba a navazujících možností případných korekčních opatření. I když pracuje především s účetními údaji, odstraňuje jisté nedostatky v podobě statickosti a tím se rovněž stává významným vstupem pro stanovování budoucího (strategického) podnikového rozvoje.

Literatura

- [1] Český účetní standard pro podnikatele č. 020 – „Konsolidovaná účetní závěrka“, KDP, Praha 2004
- [2] International Accounting Standards (International Accounting Standards Committee), Hama, Brusel 2003
- [3] PATÁK M. R.: *Finanční analýza v podnikovém finančním rozhodování*, Vydavatelství VŠCHT, Praha 2000
- [4] Zákon č. 513/1991 Sb., Obchodní zákoník, Linde, Praha 2004
- [5] Zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví a další novelizace, HRN, Praha 2003
- [6] Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů a pozdější novelizace, News Letter, Beroun 2005
- [7] Vyhláška č. 500/2002 Sb., MF ČR, Praha 2002

Summary

Accounting reports of consolidated units

This paper deals about the importance and the aims of financial analysis on consolidation of total of enterprises, occupy with the influences, procedures based on IFRS and creation of these totals, inclusive methods and instructions for preparation consolidation accounting close. Also brings corresponding prescribes aspects and relationships.